

SUPLÉMENT IR ESATIES METAFIZIKA J. DERRIDA GRAMATOLOGIJOJE

Aušra Urbonienė

Kauno technologijos universiteto
Filosofijos ir kultūrologijos katedra
Gedimino g. 43, LT-44240 Kaunas
Tel. (8 37) 32 38 90
El. paštas: ausra.urboniene@gmail.com

Straipsnyje analizuojama J. Derrida veikale „Apie gramatologiją“ atlikta J. J. Rousseau tekstuose vartojamos sąvokos „supplément“ dekonstrukcija. Rousseau šią sąvoką vartoja tokių temų kaip gamta/kultūra, kalbėjimas/raštas, heteroerotizmas/autoerotizmas kontekste. Derrida, skaitydamas Rousseau, aptinka tam tikras hierarchijas, kuriose pirmajam nariui suteikta viršenybė, o antrasis įvardijamas kaip „pavojingas supplément“ (priedas ir/ar pakaitalas), keliantis grėsmę natūraliai, autentiškai ir sau pakankamai esąčiai. Derrida atskleidžia, jog „supplément“ ne nutolina esatį, kaip manė Rousseau, bet sukuria esaties, kurios niekuomet ir nebuvo, efektą.

Pagrindiniai žodžiai: *supplément, raštas, esaties metafizika.*

Tekstas *Apie gramatologiją* laikomas žinomiausiu Jacques Derrida veikalu. Šiame veikale Derrida aprašo gramatologiją kaip rašto mokslą, kuris „veikiausiai niekadoms neišvys dienos šviesos ir negaus tokio pavadinimo“ (Derrida 2006: 13). Kaip priešastį „rašto mokslo“ kūrėjas įvardija „esaties metafiziką“, kuri, jo manymu, būdinga visai Vakarų filosofijos tradicijai, nes siekia surasti esminį tikrovės pagrindą, vadinamą „esatimi“. Dominuojančia esaties metafizikos forma Derrida laiko logocentrizmą, kuris taip pat yra ir fonocentrizmas (Derrida 2006: 23). Tai įsitikinimas, jog *logos*, kaip garsinė substancija, balsas, tiesiogiai reprezentuoja sąmonę (Žukauskaitė 2001: 25). Nors veikale *Apie gramatologiją* Derrida naujai permąsto pagrindinius Vakarų

minties principus, jis neteigia, kad yra galimybė įveikti logocentrines ar metafizines šios tradicijos prielaidas, nes bet kokia pastanga įveikti logocentrizmą sukurtų naują *logos*. Kitaip tariant, Derrida gramatologija neturi būti suprantama kaip atskira, logocentrizmui priešinga alternatyvi teorija, nes tai reikštų dar vienos logocentrinės teorijos sukūrimą. Atvirkščiai, gramatologijoje artikuliuojamas toks skaitymo būdas, kuris siekia ardyti logocentrinę tradiciją iš vidaus: „dekonstravimo veiksmai išjudina struktūras ne iš išorės <...> užvaldo struktūras iš vidaus“ (Derrida 2006: 39). Vienu iš tokio de(kon)strukcinio skaitymo taikinių Derrida pasirenka Jeaną Jacques’ą Rousseau. Pasitelkdamas šio prancūzų švietėjo kūrinuose aptiktą *supplément*

sąvoką, Derrida siekia iš vidaus parodyti metafizinės esaties koncepcijos pagrindo nestabilumą ir sau pakankamos esaties negalimumą, sykiu atskleisdamas, kad niekada ir nebuvo stabilios sau tapačios esaties. Toliau šiame straipsnyje bus mėginama detaliau pasižiūrėti, kokios, Derrida požiūriu, esaties metafizikos problemos atskleidžia *supplément* sąvokos vartosenoje Rousseau tekstuose.

Supplément – tai kertinis Rousseau terminas, kuriuo remdamasis Derrida naujai perskaito šio mąstytojo tekstus. Derrida teigia, kad Rousseau vartojamoje *supplément* sąvokoje glūdi dvi viena kitai priešingos reikšmės. Pirmiausia *supplément* gali būti suprantamas kaip priedas to, kas jau yra užbaigtas, esantis ir sau pakankamas: *supplément* yra „tai, kas pridedama, jis yra priedas, viena pilnuma, praturtinanti kitą pilnumą, esaties *pilnatvė*“ (Derrida 2006: 192). Tai neesminis, nepageidaujamas priedas, kuris iš tikrųjų neturėtų būti pridėtas prie grynojo vidaus pilnatvės. „Tai, kas pridedama, yra niekas, nes tai pridedama prie pilnutinės esaties, kuriai yra išoriškas“ (Derrida 2006: 220). Tačiau, antra vertus, *supplément* pamaino; jis pridedamas tam, kam trūksta esaties, užimdamas to vietą; „išsiskverbia *vietojko-nors* <...> kaip pripildoma tuščia ertmė <...> kai trūksta esaties“ (Derrida 2006: 192). Tokį pat keistą *supplément* dviprasmiškumą Derrida pastebėjo skaitydamas Sigmundą Freudą. Jo įsitikinimu, Freudo pavartotas žodis *nachträglich*, apibūdinantis absoliutų reikšmės atidėjimą, nutolinimą ir uždelsimą tariamame judėjime tarp sąmonės ir sąmonės, gali būti verčiamas kaip *supplémentaire*. Derrida aiškinimu,

supplément, kuris prideda pilnatvę prie pilnatvės, sykiu užpildo tai, kas papildoma (*qui supplée*). Aiškindamasis *suppléer* reikšmę, Derrida pasitelkia autoritetingą prancūzų kalbos *Littré* žodyną: pridėti tai, ko trūksta, suteikti reikalingą perteklių (Derrida 1967b: 314). Šis paaiškinimas leidžia Derrida išvelgti keistą *supplément* logiką: jei pilnutinei esčiai reikalingas priedas, vadinasi, ši esatis yra nepilna, prie jos dar reikia kažką pridurti. *Supplément* padaro kažką netobulą (stokojantį) iš karto, vos tik jį papildoma. Taigi Derrida *supplément* atlieka du radikaliai skirtingus vaidmenis: jis ir patvirtina pirminę esatį, kuri yra sau pakankama, ir atskleidžia esminį esaties stygių ar stoką.

Sąvoka *supplément* kelia ne tik metafizinę, bet ir lingvistinę dilemą. Lietuvių kalboje ši sąvoka neturi analogiško (tokio pat dviprasmiškos) atitikmens. Dėl šios priežasties susiduriama su prioriteto problema, kurią sąvoką – priedas ar pakaitalas – vartoti. Su panašia dilema Vakarų kultūra susidūrė versdama Platono rašto apibūdinimui vartotą sąvoką *pharmakon* (vaistas/nuodas). Taigi, panašiai kaip Derrida nagrinėjamos sąvokos *pharmakon* ar *différance*, Rousseau vartojamos sąvokos *supplément* reikšmė negali būti adekvačiai išverčiama, neiškraipant jos dvilypės prigimties. Šios sąvokos yra neapibrėžtos ir neapibrėžiamos, dėl šios priežasties logocentrinėje tradicijoje šių sąvokų vertėjas ar interpretatorius yra verčiamas pagal kontekstą pasirinkti tik vieną reikšmę kitos atžvilgiu. Kaip ir *différance*, *supplément* yra sąvoka, „kuri daro tai, ką sako, ir yra neišverčiama“ (Harvey 2002: 173). Paprastai išversti vieną ar kitą teksto fragmentą nepavyksta tada, kai jame esama

vadinamojo žodžių žaismo. Būtent toks žodžių žaismas (ko gero, tiksliau būtų sakyti „žodis-žaismas“) yra žodis *différance* (Sodeika 2007: 119–120). Sąvokoje *supplément*, panašiai kaip ir sąvokoje *pharmakon*, galima sakyti, slypi ne žodžių, bet veikiau „reikšmių žaismas“. Todėl, siekiant išsaugoti nagrinėjamos sąvokos reikšmės neapibrėžtumą, šiame straipsnyje ji bus vartojama originalo kalba.

Veikale *Apie gramatologiją* Derrida aprašo *supplément* dviprasmiškumą Rousseau kūrinuose. Pirmiausia, pastebimas dviprasmiškas Rousseau požiūris į raštą. Jo teigimu, kalbėjimas natūraliai perteikia mintis, o rašytinis žodis sukuria nereikalingą barjerą tarp minties ir išraiškos. Raštas laikomas pavojinga pagalbine priemone esąčiai apsaugoti. Tačiau raštas tampa pavojingas ne kai jis perteikia mintį, bet kai tampa jos pakaitalu. Raštas iš tikrųjų turėtų būti tik priemone perteikti minčiai, būti kalbėjimo *supplément*. Tačiau, užuot buvęs kaip skaidrus mediumas minčiai perteikti, ženklas „verčia užmiršti jo, kaip pavaduojančiojo, funkciją ir verčia būti laikomu pačia šnekos pilnuma“ (Derrida 2006: 191–192).

Rousseau nepasitikėjimas raštu turi ne tik lingvistinį, bet ir politinį dėmenį. Viena vertus, sakytinis žodis yra vaizduojamas kaip neišsibarsčiusios, bendros esaties bendruomenės, kaip idealios žmogiškosios organizacijos formos garantas: bendruomenėje, kur kiekvienas narys yra balso girdimumo ribose, ištraukdamas į netarpiškus akis į akį santykius, nėra nelygybės, hierarchijos ar susiskaldymo. Kita vertus, rašytinis žodis reprezentuoja modernios pilietinės visuomenės pradžią su

savo beasmenėmis struktūromis, nelygybe ir susiskaldymu: bendruomenė, kurios nariai bendrauja raštu, pradeda skaidytis, fragmentuotis ir netenka laisvės (Derrida 2006: 182–183). Todėl Rousseau tvirtina, kad perėjimas nuo kalbėjimo prie rašto yra neatsiejamas nuo žmonijos nuopuolio iš prigimtinės būklės į dekadentinę moderniąją pilietinę visuomenę.

Tačiau Derrida Rousseau filosofijoje išvelgia prieštaravimą tarp to, ką jis sako, ir to, ką jis daro (Derrida 2006: 191). Rousseau nuolat smerkia raštą kaip esaties griovimą ir kalbėjimo iškraipymą, tačiau kartu reabilituoja raštą kaip būtiną *supplément* tam tikrai kalbėjime slypinčiais stokai. Pavyzdžiui, jis tvirtina, kad parašė savo autobiografinę *Išpažintį* todėl, kad dėl rašytinio žodžio atsiradęs atstumas leidžia jam atskleisti savo tikrąją prigimtį geriau, nei tiesiogiai (čia ir dabar) šnekančias su žmonėmis (Rousseau 2000: 129). Tačiau kaip ši rašto galia perteikti tikrąją prigimtį susijusi su Rousseau argumentu, kad raštas atima esatį? Šioje vietoje Derrida išvelgia keistą įtampą: raštas yra tai, kas iš tikrųjų suteikia mums prieigą prie pačios saviesaties, tariamai glūdinčios tik kalbėjime. Sakytinio žodžio tarsi pakanka perteikti esatį, tačiau kartu jam reikia rašto *supplément*. Štai kodėl didysis kalbėjimo filosofas privalo pasinerti į rašymo aktą – kad būtų tikras, jog tikroji jo reikšmė ir vertė nebus klaidingai suprastos. Derrida teigimu, Rousseau teorija galiausiai virsta diametraliai priešinga pirminei intencijai: paaiškėja, kad rašto poveikis yra mažiau destruktivus nei kalbėjimo klystamumas. Juk jau pats faktas, kad Rousseau nusprendžia užrašyti autobiografiją, įrodo rašytinį

žodį esant vienintele priemone, leidžiančia filosofui save atskleisti tokį, koks jis yra (Derrida 2006: 188–189; Bradley 2008: 103).

Dar vienu Derrida kritikos objektu tapo Rousseau mintis, kad gamta (prigimtis) yra gryna ir sau pakankama. Šioje Rousseau gamtos/kultūros perskyroje, kaip pastebi Derrida, gamta yra autentiška būtis, esatis, o jos *supplément* – kultūra ir civilizacija. Rousseau manymu, kultūra, menas, mokslas ir bet koks kitas *supplément* yra iš esmės svetima nenatūrali jėga, kuri išiveržia į gamtą iš išorės: „prigimtis save pamaino anaip tol ne *savimi*“ (Derrida 2006: 193).

Rousseau gryną prigimtį sau pakankamumą apibūdina „motinišku rūpesčiu“ – jam nėra jokio *supplément*, jis nepamainomas. Tačiau vėliau pats Rousseau sutinka, kad sveika žindytė yra geriau nei paliegusi motina (Derrida 2006: 193). Traktate *Emilis* Rousseau taip pat kalba apie prigimtį papildymą lavinimu ir pasiūlo švietimo reformas, kurios vaikams įdiegtų atsakingų piliečių savybes. Tačiau šiame projekte glūdi prieštaravimas: jo siūloma pedagogika juk yra prigimtį *supplément*, kurį jis pats, kita vertus, smerkia kaip nereikalingą. O jeigu gamta suteikia viską, ko reikia, tai kodėl leidžia vaikams gimti tokiems silpniems, kodėl leidžia jiems apskritai atsirasti (Derrida 2006: 193–195). Prigimtis pateikiama kaip sau pakankama, tačiau ji turi stoką. Jai reikia *supplément*, nes ji yra pati savaime neužbaigta (Bradley 2008: 104–105).

Tam, kad gamtos idealas, kokį įsivaizduoja Rousseau, būtų tobulas, gamta turėtų būti laisva nuo užteršimo, degradavimo, kopijos, kitaip tariant, nuo bet kokio *sup-*

plément. Vis dėlto, Derrida tvirtinimu, šis rusoiškas grynumas ir originalumas nėra neužterštas. Jei natūralumas būtų grynas, neužterštas, tuomet nebūtų galimybės atsirasti nenatūralumui. Galima atkreipti dėmesį, kad *supplément* Rousseau raštuose vaizduojamas panašiai kaip *pharmakon* Platono tekstuose: kaip agresorius ar išilaužėlis, keliantis grėsmę vidiniam nepaliamam grynumui ir saugumui. Tačiau, kaip sako Derrida, išilaužėlis jau slepiasi viduje, laukdamas atidaryti duris plėšikų gaujai (Derrida. 2004: 131). Tai reiškia, kad prigimtis nėra gryna ar užbaigta esatis, ir ją iškraipo nenatūralus *supplément*. Užterštumas ir degradavimas jau slypi pačiame viduje. *Supplément* atsiranda dėl plyšio, esančio pačios gamtos „šerdyje“, ir „*natūraliai* ateina užimti prigimtį vietos“ (Derrida 2006: 198).

Išskirtinio Derrida dėmesio sulaukė *Išpažintyje* aprašyta Rousseau seksualinė patirtis. Šiame veikale filosofas aprašo pirmąją savo autoerotinę patirtį, kurią jis vadina „šiuo pavojingu pakaitalu“ (*ce dangereux supplément*), palengvinančiu jo seksualinę frustraciją: „Veikiai nusiramines, įpratau į tą pavojingą pakaitalą, kuris apgaudinėja prigimtį ir saugo mano būdo jaunuolius nuo ištvirkavimo jų sveikatos, jėgos, o kartais ir gyvybės kaina“ (Rousseau 2000: 120). Kaip ir anksčiau aprašytais atvejais, filosofo požiūryje į autoerotškumą Derrida aptinka nenuoseklumą. Masturbaciją Rousseau pirmiausia aprašė kaip *supplément* (abiem to žodžio reikšmėmis) prigimčiai, sveikatai ir seksualiniams santykiams su moterimis. Taigi, masturbacija aprašoma kaip nenatūrali yda: ji griaua sveikatą, rizikuoja gyvybe, „realias gėrybes“ pakeičia įsivaizduoja-

momis. Kita vertus, masturbacija vėliau pateikiama kaip visiškai natūralus aktas: ji kyla iš natūralių troškimų, net jeigu jos poveikis griaua prigimtį. Rousseau nuolat stengiasi aprašyti autoerotizmą kaip blogį, kuris ištinca natūralų subjekto integralumą iš išorės, tačiau taip pat paaiškėja, kad filosofas prisiima visišką atsakomybę už savo sugedimą: nieko jam nėra natūralesnio už šį prigimties griovimą (Derrida 2006: 200). Kitaip tariant, masturbacija yra tam tikros prigimtyje esančios stokos išdava.

Kaip atskleidžia *Išpažintis*, ši Rousseau seksualinė patirtis, kuri iš pradžių tebuvo frustruoto paauglio būdas išsilieti, išliko ir suaugusiojo gyvenime: dėl autoerotizmo filosofas galiausia atsisako heteroerotinių santykių. Kaip teigia Derrida, onanizmas ilgainiui tapo vienintele priemone patirti visišką pasitenkinimą. Rousseau linkęs atisakyti heteroerotizmo todėl, kad autoerotizmas leidžia sudabartinti nesančius meilės objektus, susigrąžinti esatį per simbolius, apsieinant be pasaulio (Derrida 2006: 204). Atsiminimai, troškimai ir norai, susiję su įvairiomis filosofo gyvenimo moterimis, gali būti iš karto aktyvuoti ir patenkinti autoerotinėje fantazijoje tokiu būdu, kuris niekada nebus įmanomas realiame gyvenime. Tai, kas paprastai laikoma onanizmo bergždumo įrodymu – jis neįtraukia nieko iš išorinio pasaulio, – pasirodo yra visiško pasitenkinimo garantas. Rousseau atveju masturbacija yra gryniausia seksualinio malonumo forma, nes ji sugriauna erdvėlaikinių tarpą tarp esaties ir nesaties, simbolio ir tikrovės, geismo ir jo patenkinimo. Masturbacija Rousseau leidžia patirti malonumą (čia ir dabar) kur kas pilnavertiškiau, nei jis galėtų to tikėtis heteroerotiniuose santy-

kiuose. Štai kodėl filosofas palieka „realų“ seksualinių santykių pasaulį su visu jo kontingentiškumu, kintamumu ir rizika dėl garantuoto, neatidėto ir visiško autoerotiško pasitenkinimo (Bradley 2008: 106–107).

Tačiau, nepaisant savo pasitraukimo į gryną autoerotiką sritį, Rousseau vis tiek patiria nepasitenkinimą. Pats Rousseau suvokia, jog tai apgaulė: „Aš neatsikračiau nelemto įpročio apgaudinėti savo poreikius“ (Rousseau 2000: 346; Derrida 1967a: 222). Nepasitenkinimą, Derrida manymu, lemia tai, kad esatis autoerotinėje fantazijoje tėra iliuzija: Rousseau suvokia, kad ženklai, kurie pamaino realios moters esatį, vis dėlto išlieka tik ženklais (Derrida 2006: 204). Tai, kas turėtų tik pridėti ar praturtinti tariamai gryną esatį, galiausiai atskleidžia, kad gryoji esatis niekuomet neegzistavo. Jei masturbacijos fantazija, vienintelė leidžianti patirti gryną malonumą, niekuomet negali būti realizuota tikrovėje, tai tuomet galima sakyti, kad nėra ir paties grynojo malonumo (Bradley 2008: 107). Kitaip tariant, dalykas, kuris, rodos, teikia priėjimą prie gryną ir netarpišką esaties – *supplément*, sykiu užtikrina, kad pati esatis niekuomet nebūtų prieinama: „Čia siūlosi slėpdamasis, pateikia save persikeldamas iš vienos vietos į kitą kažkas, ko net griežtai negalima pavadinti esatimi“ (Derrida 2006: 205).

Galima teigia, kad masturbacija atlieka dar vieną neįprastą vaidmenį Rousseau tekste ir gyvenime: tai, kas iš pradžių yra pavojingas *supplément* pilnutinei sueities su moterimis esčiai, paradoksiškai tampa apsaugos priemone nuo tam tikro pavojaus, slypinčio šioje esatyje. Paaiškėja, kad Rousseau mato autoerotizmą ne tiek kaip natūralios energijos švaistymą, kiek

kaip priemonę apsaugoti savo hiperjautrią prigimtį nuo pavojingo meilės su moterimi malonumo: savęs stimuliavimas pasirodo esanti vienintelė savęs išsaugojimo priemonė. *Išpažintyje* filosofas susilaiko nuo „sueitės su moterimi“, nes patirties intensyvumas gali pakenkti jo trapijai sveikatai ar net ją nužudyti: „Ak, jeigu bent kartą gyvenime būčiau patyręs visą meilės saldžių pilnatvę, nemanau, kad trapi mano esybė būtų galėjusi tai pakelti: būčiau miręs čia pat“ (Rousseau 2000: 241). Derrida nuomone, toks Rousseau nuklydimas į masturbaciją, kaip į priemonę apsaugoti save nuo tikrovės pavojų, nuo gyvo seksualinio susidūrimo su kitu asmeniu, dar kartą parodo grynos, netarpiškos esaties netvirtumą ir nepakankamumą. Kas tariamai yra „natūralu“ ar „sveika“, iš tikrųjų yra ligos forma, kurios reikia saugotis. Tačiau kodėl gryoji esatis, asocijuojama su gyvenimu, pilnumu, pertekliumi, yra prilyginama ligai ar netgi mirčiai? Priimti esatį reiškia atmesti patį gyvenimą. Jei, Derrida manymu, būtų įmanoma kada nors patirti grynąją esatį kaip tokią – kažką absoliutų ir nekintantį – tai galėtų įvykti tik todėl, kad tas dalykas neturėtų trukmės, judėjimo, skirtumo, kitaip tariant, neturėtų gyvenimo. Štai kodėl Rousseau suvokia, kad „esatis“ yra „tik kitas mirties vardas“ (Derrida 2006: 206). Taigi Derrida daro išvadą, kad Rousseau *Išpažintis* atskleidžia ne autoriaus asmenybę, bet pačios „esaties“ diferencinę prigimtį. Svarbu ne tai, kad Rousseau teikia prioritetą autoerotizmo *supplément*, bet tai, kad „tikrovė“ gali būti patiriama tik per ją: „heteroerotizmas gali būti išgyvenamas (iš tiesų arba, kaip sakoma, realiai) tik galint savyje priimti nuosavo pakaitalo (*supplément*) apsaugą“ (Derrida 2006: 206; Bradley 2008: 107).

Visa Rousseau gyvenimo istorija yra ėjimas nuo vieno *supplément* prie kito: mirusi filosofo motina pakeičiama jį vėliau priglaudusia mylima auklėjančia moterimi ponia de Warens, kurią jis vadina Mamytė; Mamytė savo ruožtu pakeičiama ilgalaike kompanione Tereza; auklėjimas pakeičia pirmąją gamtą, masturbacija pakeičia sueitį su moterimi, taip sukuriant „*supplément* grandinė“. Taip pat reikia nepamiršti paties svarbiausio *supplément* – rašto, kuris pakeičia kalbėjimą. Rousseau savo gyvenimo istoriją užrašo tam, kad ištaisyty sakinio žodžio nepatikimumą. Tačiau kur kas svarbiau ne tiek pačių *supplément* išvardijimas, kiek klausimas, kodėl jie iš viso egzistuoja. Derrida parodo, kad *supplément* ne papildo gryną ir pilnutinę esatį, bet greičiau kompensuoja tokią esatį, kuri niekuomet ir neegzistavo.

Jei esatis reikalauja ženklo kaip *supplément* tam, kad pasirodytų, tuomet iš to išeina, kad ji visuomet jau yra iš vidaus persmelkta stokos, trūkumo. Jeigu ji negali išsiversti be *supplément*, tuomet *supplément* tampa sąlyga esaciai tapti esančia. Signifikatas, kaip būties prasmė, pasirodo tik ženkle ir tik per ženklą; jis negali pasirodyti be signifikanto. Signifikatas gali tapti esančiu tik per signifikantą, o kiekvienas signifikantas gali būti pakeičiamas tik kitu signifikantu. Taigi, ženklas tampa būtina sąlyga signifikatui pasirodyti. „Pamainomumo (*supplémentarité*) žaisme visada bus galima substitutus priskirti jų signifikatui, bet jis visada jau bus tuo pat metu ir signifikantas. Pamatinis signifikatas, reprezentuojamos būties prasmė, o juo labiau pats daiktas mums niekada nebus

duoti patys savaime už ženklo ir už žaismo ribų“ (Derrida 2006: 344).

Jei gryna, sau pakankama esatis egzistuojant, nebūtų jokio poreikio sukurti begalinę *supplément* grandinę, kuri kompensuotų esaties stoką. Būtent suplementarumo sistema leidžia kurti esaties mirażą. Kiekvienu atveju absoliučios ir netarpiškos esaties iliuzija atsiranda dėl papildomų įtarpinimų: „Netarpiškumas yra išvestinis“ (Derrida 2006: 208). Šaltinio, prigimties, tapatybės ir panašioms metafizinėms kategorijoms visuomet reikia *supplément*. Kiekvienam pirmapradžiam X reikia suplementavimo kažkuo kitu nei X. Tokiu būdu sudaroma begalinė *supplément* grandinė, kuri sukuria mirażą, kad tas X yra sau pakankamas ir kad ta grandinė nuves prie pačios X esmės (Lucy 2004: 140). Derrida manymu, tokiu atveju ne *supplément* įtarpina esatį, bet greičiau kaip tik suplementinės mediacijos sukuria esaties iliuziją. Taigi Rousseau kūrinuose *supplément* grandinė sukuria esaties iliuziją: tikra motina, Mamytė, Tereza visada tam tikra prasme buvo *supplément*. Taigi vyksta nuolatinis nei pradžios, nei pabaigos neturintis *supplément* pamainomumo procesas: „Pakaitalas visada yra pakaitalo pakaitalas. (Le supplément est toujours le supplément d'un supplément.) Siekiama eiti nuo *pakaitalo prie šaltinio*, bet reikia pripažinti, kad *pakaitalo esama šaltinyje*“ (Derrida 2006: 390; Derrida 1967a: 429).

Taigi, kaip parodo Derrida, aštuonioliktojo amžiaus filosofas negali visiškai kontroliuoti *supplément* vartosenos savo veikaluose. Rousseau, kalbėdamas apie *supplément*, „visada pasako daugiau, mažiau ar ką kita, nei jis *norėtų pasakyti*“

(Derrida 2006: 209). Šis neatitikimas tarp to, ką Rousseau turi galvoje vartodamas *supplément*, ir to, kas pasakoma, leidžia iškelti pačios kalbos prigimties klausimą. Kaip teigia Derrida, kiekvienas rašytojas yra priverstas naudotis kalba, kurios taisyklių, sistemos ir dėsnių jis nekūrė, kurios nuo jo nepriklauso ir kurių jis negali iki galo kontroliuoti. Vadinasi, skaitymas – tai delikatus balansavimas tarp to, kaip rašytojas vartoja kalbą, kad perteiktų savo intencijas, ir, kita vertus, stebėjimo, kaip kalba nuolatos pranoksta rašytoją. Kritinis skaitymas turi apimti klasikinius reikalavimus, t. y. siekti kiek galima tiksliau atkurti „sąmoningą, valingą, intencionalų rašytojo mainų ryšį su istorija“ (Derrida 2006: 209–210). Tačiau vis dėlto skaitymas turi tuo ne apsiriboti, bet „peržengti visas ribas“. Tačiau ką reiškia peržengti šias ribas? Gali pasirodyti, kad Derrida siūlo žiūrėti už teksto ribų į ką nors išorėje, kas padėtų paaiškinti tekste glūdinčią prasmę. Tai galėtų būti teksto istorinis kontekstas, autoriaus gyvenimas ar psichologija. Pavyzdžiui, psichoanalizei Rousseau *Išpažintis* būtų labai patogi: galima lengvai įsivaizduoti, ką Freudas pasakytų apie filosofo maniją motinai ir nuolatinį jos pakaitalų ieškojimą. Tačiau Derrida akivaizdžiai leidžia suprasti, kad jo siūlomas skaitymo būdas nėra psichoanalitinis. Derrida metodologija gali pasirodyti tam tikra prasme froidiška dėl to, kad jos tikslas iškelti į viešumą tam tikrą logocentrizmo viduje slypintį „reprezentuotą“ elementą. Tačiau pats Derrida skeptiškai žiūri į psichoanalitinę interpretaciją, kuri siekia skaityti tekstą kaip tam tikros už teksto ribų egzistuojančios psichobiografinės struktūros simptomą. Be to, paties

Freudo kalba yra metafizikos kalba, nes rašydamas apie pasąmonę ją aprašo kaip tam tikrą buvinį (Sodeika 2007: 118). Derrida manymu, psichoanalizė, kaip ir bet kuris kitas skaitymo būdas, siekiantis byloti apie pasaulį už teksto, susiduria su signifikanto ir signifikato problema: niekuomet negalima įgyti priėjimo prie „transcendentalinio signifikato“ – mitinio anapus, kuris egzistuoja pats savaime, nepriklausomai nuo visų signifikantų. Kitaip tariant, viskas (pasąmonė, seksualumas, istorija, realus pasaulis), ką psichoanalizė ir panašios metodologijos priima kaip už kalbos esančią prielaidą, negali būti atskiriama nuo pačios kalbos (Derrida 2006: 211; Bradley 2008: 111).

Teksto skaitymas neturi peržengti teksto, eidamas link referento (metafizinės, istorinės, psichinės-biografinės ir t. t. tikrovės) arba už teksto esančio signifikato. Būtent kalbėdamas apie Rousseau skaitymą Derrida parašo savo garsųjį teiginį: „Nėra nieko už teksto“ (*Il n'y a pas de hors-texte*)* (Derrida 2006: 210; Derrida 1967a: 227). Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad, Derrida teigimu, neegzistuoja nieko, išskyrus kalbą, arba kalba kažkoku būdu yra vienintelė tikrovė. Tačiau tai – skubota išvada. Pirmiausia Derrida pateikia labai paprastą priežastį, kodėl negalima nieko pasakyti apie pasaulį anapus *Išpažinties* teksto: Rousseau pasaulis jau yra pradinęs. Neįmanoma sužinoti, kas vyko filosofo galvoje, kai jis rašė savo autobiografiją,

ir ar jo gyvenimo aprašymas yra sąžiningas ir teisingas. Pačia paprasčiausia prasme, vienintelis Rousseau, kurį galima pažinti, yra tas, kuris pateikia save per tekstus: nebėra Rousseau anapus šių tekstų. Tačiau visai tikėtina, kad ne tai Derrida iš tikrųjų turi galvoje sakydamas, kad nieko nėra už teksto (Bradley 2008: 112). Anot Derrida, „realus“ Rousseau net būdamas gyvas visuomet buvo tekstas: Rousseau „‘reali’ egzistencija mums prieinama tik tekste“ (Derrida 2006: 210). Būtų klaidinga manyti, kad Derrida neigia „realaus“ Rousseau egzistavimą ar tvirtina, kad šis filosofas tiesiog tėra knygos veikėjas. Derrida nori pasakyti, kad realus Rousseau gyvenimas buvo struktūruotas pagal įtarpinimo, diferenciacijos ir rašto principus: tikrovė yra tekstuali. Kitaip tariant, Rousseau neegzistavo vakuume: jo gyvenimas, mąstymas, tapatybė, santykiai su kitais žmonėmis ir t. t. glūdėjo skirtingų lingvistinių, istorinių, socialinių, politinių, seksualinių tekstų tinkle ir iš šio tinklo buvo sukonstruoti. Tai reiškia, kad nėra grynos, netarpiškos esaties patirties, nes bet kokia patirtis yra filtruojama per skirtingų referencijų tinklą, vadinamą įvairiai – archi-raštu, pėdsaku, *différance* ar *supplément* (Bradley 2008: 113). Derrida teigimu, „nėra grynos esaties patirties, o yra tik diferencinių žymių grandinės“ (Derrida 1972: 378).

Akivaizdu, kad negalima paprasčiausiai nubrėžti skiriamosios linijos tarp kalbos ir pasaulio. Priešingai, tai, ką Derrida vadinama archiraštu, apima abi šias puses. Raštas nėra tik ant lapo užrašyti žodžiai, bet išsiliesia ir į tai, kas įprastai vadinama „realiu“ pasauliu: tai tapatybė, seksualumas, kūnas ir pan. Tačiau visi šie dalykai niekuomet

* Šio teiginio vertimas nėra nusistovėjęs. Straipsnyje vartojamas N. Keršytės pateiktas vertimas (Derrida 2006). Kitur verčiama: „Nėra nieko anapus, už teksto“ ar „Nėra nieko, kas būtų už teksto“ (Keršytė 2009); „Nieko nėra anapus teksto“ (Sodeika 2007).

nėra sau tapatūs, neegzistuoja savaime, nes jie yra tekstualūs. Nėra jokio vidaus ir išorės, nes bet kokia perskyra yra priklausoma nuo pėdsakų ir ženklavimo. Viskas, ką metafizinė filosofija siekia pateikti kaip gryną, netarpišką, savyje egzistuojančią „esatį“, yra perskrosta skirties, santykio ir mediacijos.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad Derrida teiginys *Il n'y a pas de hors-texte*

nėra nei pastanga įrodyti, kad kalba yra vienintelė tikrovė, nei siekis paneigti tikrovės *per se* egzistenciją. Veikiau šiuo teiginiu Derrida siekia atskleisti, kad nėra galimybės prieiti prie grynosios ar netarpiškos esaties. *Supplément*, kuriame Rousseau išvelgė pavojų natūraliai, autentiškai bei sau pakankamai esąčiai, galiausiai pasirodo vienintelė priemonė, leidžianti susikurti esaties, kurios niekuomet ir nebuvo, iliuziją.

LITERATŪRA

Bradley, A. 2008. *Perrida's Of Grammatology*. Edinburgh University Press.

Derrida, J. 1967a. *De la Grammatologie*. Paris: Les Editions de Minuit.

Derrida, J. 1967b. Freud et la scène de l'écriture. In: *L'écriture et la différence*. Éditions du Seuil.

Derrida, J. 1972. Signature événement contexte. In: *Marges de la philosophie*. Paris: Minuit.

Derrida, J. 2004. Plato's Pharmacy. In: *Dissemination*. Trans. Barbara Johnson. London; New York: Continuum.

Derrida, J. 2006. *Apie gramatologiją*. Vertė Nijolė Keršytė. Vilnius: Baltos lankos.

Deutscher P. 2005. *How to read Derrida*. London: Granta Books.

Harvey, I. E. 2002. *Labyrinths of exemplarity: at the limits of deconstruction*. State University of New York Press.

Keršytė, N. 2009. A. J. Greimo semiotika teksto ir juslinės patirties analizės kryžkelėje. *Filosofija. Sociologija* 20 (1): 44–54.

Lucy, N. 2004. *A Derrida Dictionary*. Blackwell Publishing Ltd.

Rousseau, J.-J. 2000. *Išpažintis*. 2 leid. Vertė Edvardas Viskanta ir Vytautas Jurgutis. Vilnius: Alma littera.

Sodeika, T. 2007. Psichoanalizė ir filosofijos pa-
baiga. *Problemos* 71: 116–122.

Žukauskaitė, A. 2001. *Anapus signifikanto principo: Dekonstrukcija, psichoanalizė, ideologijos kritika*. Vilnius: Aidai.

SUPLÉMENT AND METAPHYSICS OF PRESENCE IN J. PERRIDA'S OF GRAMMATOLOGY

Aušra Urbonienė

S u m m a r y

The article deals with Derrida's deconstructive reading of the concept of supplément in the corpus of Rousseau works. Rousseau uses the concept in the context of such themes as nature/culture, speech/writing, heteroeroticism/autoeroticism, etc. According to Derrida, these binary oppositions are hierarchical, i.e. the first element is given priority over the second one. The denounced element is treated as a 'danger-

ous supplement' (replacement/addition) endangering the natural and original self-presence. The point of Derrida's reading is to show that it is not the supplément that mediates the presence as Rousseau thought, but it is the chain of suppléments that produces the effect of a presence that has never existed.

Keywords: supplément, writing, metaphysics of presence.

Įteikta 2010 04 10